

Tutkimus Helsinkiin muuttaneiden kielestä

PIRKKO NUOLIJÄRVI *Kolmannen sukupolven kieli: Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 436, Mänttä 1986. 354 s.

Runsas vuosikymmenen ajan on suomalainen sociolinguistiikka pyrkinyt selvittämään, miten vanhat aluemurteet ovat tasoittuneet tai tasoittumassa ja mitä on aiemmin tutkimatta jäänyt kaupunkikieli. Koska alueellisella taustalla on yhä edelleen merkitystä puhesuomen käyttäjäkohtaisessa vaihtelussa, on tutkimuksissakin jouduttu soveltamaan harkinnaisotantaa ja lähtemään syntyperäisten paikkakuntalaisten kielestä. Näin ollen ainakin kaupungeissa on kohteena ollut vähemmistön kielimuoto. Heterogeenisten muuttajaryhmien kieltä ei sitäkään ole voitu tutkia määrittämättä kielenkäyttäjien murretaustaa, ja vasta vaihe vaiheelta hankittu tieto muutosmekanismeista luo pohjaa yhä kirjavampien kielimuotojen ja sekakoosteisempien puhujaryhmien tutkimiselle.

Pirkko Nuolijärven väitöskirja Kolmannen sukupolven kieli antaa uusinta tietoa omaleimaiselta murrealueelta Helsinkiin muuttaneiden kielestä sekä niistä selviämistrategioista, jotka muuttaja uudessa yhteisössä joutuu rakentamaan. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, »miten uuden kielimuodon omaksuminen tapahtuu ja mitkä seikat mahdollisesti vaikuttavat kielelliseen sopeutuvuuteen tai sopeutumattomuuteen» (s. 22). Tehtävänasetteluun sisältyy monia kysymyksiä, jotka koskevat lähtömurteen, helsinkiläispuhekielen ja yleiskielen suhteita, sukupuolen, ammatin ja muuttoajan vaikutusta sekä tilanteista kielenkäyttöä.

Murretaustaltaan muuttajat ovat eteläpohjalaisia ja pohjoissavolaisia, joten heidän lähtömurteensa poikkeavat huomattavasti sekä helsinkiläisestä puhekie-

lestä että yleiskielestä. Uusi ympäristö ei taas ole selkeä kokonaisuus, vaan siinä vaihtelee oikeastaan neljä erilaista kielimuotoa (s. 14): syntyperäisten helsinkiläisten puhekieli, muuttaneiden murreväritteinen kaupunkipuhekieli, kirjakieli tai kirjakielinen julkipuhekieli ja ruotsin (puhe)kieli. Muuttajat joutuvat Helsingissä nimenomaan yleiskielen ja helsinkiläispuhekielen ristipaineeseen, ja uuden ympäristön kielellisen erilaisuuden ohella heidän kielenkäyttönsä vaikuttaa myös oma motivaatio. Näiden kahden seikan vahvuus voi norjalaisen psykolinguistin Jo Kleivenin mukaan (s. 20) joko helpottaa tai vaikeuttaa kielellistä sopeutumista. Jos motivaatio on suuri ja kotimurteen ja uuden kielimuodon ero vähäinen, on sopeutuminen helppoa. Erityisen vaikea taas on tilanne, jossa sekä motivaatio että kielimuotojen erilaisuus ovat suuret. Varsinkin itämurteiden alueelta muuttaneet saattavat Helsingissä joutua juuri jälkimmäiseen tilanteeseen, mutta tuntematon se ei liene eteläpohjalaisillekaan muuttajille.

Kummassakin muuttajaryhmässä on 24 haastateltavaa (12 miestä ja 12 naista), jotka ovat haastatteluhetkellä olleet 32–39-vuotiaita. Iän ja syntymävuosien (1943–50) puolesta otos on onnistunut, sillä vanhimman ja nuorimman ikäero ei ole kovin suuri eikä mukana ole myöskään ennen sotia syntyneitä. Helsinkiin muutto on tapahtunut kaikilla vilkkaan muuttoliikkeen vuosina (1965–74); iältään muuttajat ovat olleet tuolloin 16–28-vuotiaita, ja Helsingissä he ovat ehtineet asua 8–17 vuotta. Myös lapsuuden kotitausta on suhteellisen yhtenäinen: kaikki ovat lähtöisin maaseudulta, ja vanhemmat, jotka ovat kotoisin samasta pitäjästä tai ainakin samalta murrealueelta, ovat enimmäkseen maanviljelijöitä. Muuttajien voi siis sanoa edustavan omaa sukupolveaan sosiaalisen taustankin puolesta erittäin hyvin.

Perusaineisto koostuu tunnin mittaisista yksilöhaastatteluista, joissa haastattelija (tekijä) on itse edustanut lähinnä

»tyypillistä nykyhelsinkiläistä». Tällainen tilanne on tuonut hyvin ilmi sen, miten muuttaja pyrkii kielellisesti ilmaiseemaan asemaansa helsinkiläisyhteisössä. Lapsuudessa, kotiseudussa, työssä ja vapaa-ajan harrastuksissa sekä kielenkäytössä liikkuvien puheenaiheiden kautta on saatu välttämätöntä taustatietoa kielenulkoisten muuttajien tarkasteluun. Tilanteisen vaihtelun tutkimiseksi on vielä nauhoitettu kuuden pohjalaisen ja kuuden savolaisen kotiseudulla käyty tunnin mittainen keskustelu, johon on muuttajan lisäksi osallistunut yksi tai useampia perheenjäseniä tai lapsuudenystävä. Tämän aineiston pohjalta on pyritty selvittämään muuttajan kielellisen repertoarin toista ääripäätä, lomasuomea, ja sen mahdollista murteellistumista.

Tekijän mukaan tarkastelun keskeisenä kohteena on yksilö, ei niinkään ryhmä. Haastateltavat on kuitenkin jaettu kummassakin muuttajajoukossa ammatin ja sukupuolen mukaan siten, että samankokoisiin peruseryhmisiin jää kuusi henkeä. Luokka-asemaltaan kaikki kuuluvat samaan ryhmään, ja pohjakoulutuksena on useimmilla kansakoulu, vain kolmella ylioppilastutkinto. Ammattiryhmitys on tehty vastoin aiempaa käytäntöä kielenkäyttöön liittyvän kontrollin perusteella. A-ryhmään on otettu ne, joiden on työssään kiinnitettävä huomiota kielenkäyttöön tai joilla on työaikana kontakteja muihin kuin työtovereihin; B-ryhmään kuuluvat taas ne, jotka ovat tekemisissä vain työtoverien kanssa. Ongelmatapaukset tekijä sanoo ratkaisseensa haastateltavan oman kuvauksen perusteella. Näin esimerkiksi konekirjoittaja, keittiöapulainen ja myyjä ovat joutuneet samaan ammattiryhmään, samoin toisaalta varastonhoitaja ja ammattikoulunopettaja. Lastenklinikan ja ravintolan keittiössä työskentelevät on taas sijoitettu eri ammattiryhmiin.

Kielellisen kontrollin vaikutuksesta on vielä valitettavan vähän taustatietoa, johon ammattiryhmityksessä olisi voinut tukeutua. Tästäkin syystä kontaktit ja

kontrolli olisivat kaivanneet perusteellisempaa pohdiskelua itse kielenkäytön kannalta. Ei ole yhdentekevää, joutuuko työssään tekemisiin puhutun vai kirjoitetun kielen kanssa (vrt. s. 217) ja onko oma puhuminen puolivirallista esiintymistä vai ei. Kuten tekijä itsekkin toteaa, haastateltavat muodostavat oikeastaan »jatkumon, jonka toisessa päässä on vaihteyötä tekevä tehdastyöläinen, toisessa ammattikoulun opettajana oleva puhetyöläinen». Ryhmätuloksiin tätä jatkumoa ei kuitenkaan synny, vaan niitä kirjavoivat suuret yksilölliset erot puoleen ja toiseen. Muutenkin lukija jää ihmettelemään, miten haastateltavat on pystytty sijoittamaan yhtä suuriin ammattiryhmiin ilman minkäänlaista väkivaltaa.

Tutkittavien kielenpiirteiden valinta noudattelee William Labovin esittämiä kriteereitä, ja tekijä on käsitellyt niitä oman työnsä kannalta varsin perusteellisesti. Kun tarkasteltavana on kaksi erilaista muuttajaryhmää ja ainakin kolme erilaista kielimuotoa, on piirteitäkin kertynyt runsaasti. Eteläpohjalaisten kielestä on analysoitu pääpainottomien tavujen *i*-loppuiset diftongit, jälkitavujen vokaalienvälinen *h*, švaavokaali sekä preesensmuotojen labiaalistuminen, savolaisen kielestä laryngaaliklusiiili, diftongien reduktio, yleisgeminaatio, švaavokaali ja aktiivin 2. partisiippi. Lisäksi on molempien ryhmien haastatteluista tutkittu helsinkiläispuhekielen kanssa yhteisiä piirteitä ja pelkkiä helsinkiläisyyksiä; tällaisia ovat yleiskielen *d:n* ja *ts:n* vastineet, jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät, diftongien avartuminen, *A:n* ja *i:n* loppuheitto, persoonapronominit (*minä, sinä; hän, he*), demonstratiivipronominit (*tämä, nämä; tuo, nuo*) sekä subjektin ja predikaatin kongruenssi (monikon 1. ja 3. persoona). Kaikki piirteet ovat tuttuja aiemmista sosiolingvivistisistä tutkimuksista, joten myös vertailuaineistoa tekijällä on ollut käytettävissä melko runsaasti.

Varsinainen analyysiosa antaa selkeän kuvan eri varianttien suhteista yksilöittäin ja muuttajaryhmittäin, ja myös ammattin ja sukupuolen vaikutus käy ilmi taulukoista. Varianttien osuudet on esitetty kaikissa tapauksissa prosentteina, mutta liukuvissa ääntämyseroissa on käytetty lisäksi mm. Labovin käyttämää tunnuslukumenetelmää. Esimerkiksi savolaisten diftonginreduktiosta on erotettu neljä eri astetta, joille on annettu tunnusluvut 1–4 (1 = *ai*, *au*; 4 = *æ*, *ào*). Yksilöittäin lasketut keskiarvoindeksit vaihtelevat 1,0:n ja 1,9:n välillä; reduktiolla on siis enää vähän sijaa savolaisten kaupunkisuomessa. Varsinkin naiset ovat luopuneet ilmiöstä lähes kokonaan. — Tunnuslukuja on käytetty myös diftongien avartumisessa; niiden avulla lasketut yksilöindeksit ovat pohjalaisilla 1,0–4,1 ja savolaisilla 1,0–1,8 (*uo*, *yö*, *ie* = 1; *uå*, *yå*, *ie* = 3; *ua*, *yå*, *ia*, *iå* = 5). Ero havainnollistaa selvästi lähtömurteen vaikutusta, sillä savolaisten puheeseen tämä vieras piirre ei ole sanotavasti tarttunut.

Kielenaineksen ryhmittely vaatii suomalaisessa sosiolingvistiikassa aivan toisenlaista harkintaa kuin esimerkiksi germaanisissa tutkimuksissa. Yksinkertaisten prosenttisten osuuksien laskeminen ei riitä silloin, kun piirteen edustus saattaa olla riippuvainen morfologiasta tai jopa syntaksista. Tässä suhteessa Pirkko Nuolijärvellä on ollut jo aiempien tutkimusten mallit käytettävänä, ja niinpä hän on piirteittäin ottanut huomioon äänneympäristön (esim. *d*:n vastineet), tavuaseaman (*ts*:n vastineet), muotoryhmät (loppuheitto, *A*-loppuiset vokaaliyhtymät) sekä sanaston (yleisgeminaatio). Tulokset kielen rakenteen vaikutuksesta muutosprosessiin vastaavat pääpiirteissään aiempia tutkimustuloksia. *d*:n itämurteiset vastineet (\emptyset , *j*, *v*, *h*) ovat säilyneet parhaiten *ht*-yhtymässä (*kaheksan*, *lähän*), *i*:n loppuheitto taas murrelevikin laajuuden vuoksi *s*:n jäljessä. Pohjalaismurteinen *h* on puolestaan väistynyt nopeimmin *h*-vartalosisista no-

mineista (*vierahat*). Murteesta tuttu morfologinen distribuutio näkyy vieläkin selvästi savolaisten käyttämissä pronominivarianteissa *mä(ä)* : *mu-*; lyhyiden asujen yleistyessä ovat valta-aseman säilyttäneet edelleen ulkopaikallissijat. Leksikaalistumilla on huomattava osuus paitsi *d*:n ja *ts*:n vastineissa myös yleisgeminaatiossa, sillä savolaisten säilyttämät geminaatiotapaukset keskittyvät selvästi määräsanoihin (*tullee* t. *tulloo*, *savvoo*, *sannoo*, *mittään*, *ennää* jne.). Fraseologian vaikutuksesta mainittakoon ilmaustyyppi *tuli oltua*, jossa eteläsuomalainen pitkä *uu*, *yy* on molemmilla muuttajaryhmillä yleisempi kuin muissa muotoryhmissä. Sama havainto on tehty tämän variantin leviämisestä myös aluperäisen levikkialueen ulkopuolella.

Joissakin piirteissä murretausta olisi kaivannut kielenaineksen ryhmittelyssä suurempaa huomiota. Esimerkiksi aktiivin 2. partisii-pin savolaisen essiivin ja nominatiivin vaihtelussa (*ollunna* ~ *ollu^x* ~ *ollut*) on kirjakieliseen *ollut*-tyyppiin yhdistetty myös monikollinen *olleet*, joka esiintyy jo lähtömurteessa. Subjektin ja predikaatin luku ei ole kuitenkaan olennainen seikka essiivin ja nominatiivin vaihtelussa, ja siksi tämä menettely antaa jakaumasta harhaanjohtavan kuvan. Jos *olleet*-muoto poistetaan kokonaistuloksista, vähenee kirjakielisen *ollut*-tyypin osuus 7,1 %:sta 4,3 %:iin. Kaupunkisuomen ja lomasuomen vertailussa näyttää yhden mieshaastateltavan kirjakielisyyttä kotiympäristössä jopa lisääntyvän, mutta kyseessä ei ole suinkaan hyperkorrektius (s. 250), vaan haastateltavan kaikki *t*-loppuiset esiintymät ovat molemmissa kielimuodoissa monikollisia. Tulos saattaa siten merkitä jopa lomasuomen murteellistumista, sillä useissa murteissa on puolikongruentti *on olleet* tutkimusten mukaan yleisempi kuin nykypuhekielessä.

Sekä lingvistisesti että murremaantieteellisesti perusteeton on myös se ratkaisu, että demonstratiivipronominien variantit *tää*, *nää* ja *toi*, *noi* on yhdistetty

kaikissa taulukoissa (76, 77, 129, 130). *Toi* ja *noi* eivät ole pikapuhemuotoja vaan analogiamuodosteita. Vaikka molempien tyyppien levikkialueet lankeavat muuttajien uudessa ympäristössä yhteen, lähtömurteet ovat aivan eri kannalla, kuten tekijäkin esittää. *Toi*, *noi* ei kuulu kummankaan ryhmän kotimurteeseen, mutta *tää*, *nää* on pohjoissavolaisille ennestään tuttu. Maininnat siitä, ettei *tää*, *nää* olisi savolaismurteissa niin yleinen kuin »kirjallisuus antaa ymmärtää» (s. 189, 286, 287), jäävät todentamatta.¹

Muutamissa tapauksissa olisi analyseissa ollut tulosten täsmällisyyden ja edustavuuden vuoksi paikallaan hienojakoisempi ryhmittely. *A:n* loppuheittoon on yhdistetty kolme eri loppuheittoyyppiä: varsinainen eteläsuomalainen loppuheitto (*tuol*, *kaupungis*), lähes kaikissa murteissamme esiintyvä sandhiloppuheitto (*meill-oli*, *siell-ei ollu*) sekä partikkelien ja numeraalien pikapuheiset loppuheittoasut (*mut*, *et*, *kyl*, *kans*; *kakskymmentviis*), joiden levikkialueet vaihtelevat murteissa sanoittain ja sanatyypeittäin. Äänneympäristön mukaisesti ryhmittelystä erottuu sandhiloppuheiton osuus ja muotoryhmien vertailusta *et*, *jot*, *mut* -konjuktoiden määrä, mutta varsinainen loppuheitto, joka kuvastaisi helsinkiläisyyden tarttumista puheeseen, jää arvoitukseksi. Pohjalaisillahan sen laskeminen olisi lisäksi vaatinut inessivien pois jättämistä.

Eteläpohjalaisten murteiden pääpainottomien diftongien edustuksessa (*sel-laanen*) on muotoryhmittäin yhdistetty sekä painoton että sivupainollinen asema, mikä heikentää tulosten vertailukelpoisuutta, kun mahdollisten varianttien

¹ Muoto-opin arkiston kokoelmien mukaan *tää*, *nää* -asut ovat yleisimpiä hämäläis- ja kaakkoismurteissa. Pohjoiseen päin mentäessä niiden osuus vähenee, mitä osoittavat myös omat laskemani Suomen kielen näytteitä -sarjan teksteistä: Mikkeli *tää(n)*, *nää* 12 : *tämä(n)*, *nämä* 0, Jämsä 8 : 0, Pihtipudas 11 : 0, Rautalampi 9 : 3, Liperi 18: 8 ja Lapinlahti 0 : 19 (luvut frekvenssejä).

määrä on eri muotoryhmissä erilainen (*annoon* ~ *annoin* ~ *annon*; *pohjalaanen* ~ *pohjalainen*). *i:n* loppuheitosta olisi odottanut tietoja varsinkin *s:n* jälkeisistä asemista, jotka eivät erotu selvästi muotoryhmittäin tehdyistä laskelmista. Nyt esimerkiksi *si*-loppuiset imperfektimuodot hukkuvat muihin imperfektimuotoihin, vaikka ne eteläpohjalaisten – ja osin savolaistenkin – kielessä ovat murretaustan vuoksi aivan eri asemassa.

Laryngaaliklusiilin (*anna?* ?*olla*) osuksiin on laskettu sekä loppu-*k:n* että loppu-*n:n* vastineet, mutta lukijaa jää askarruttamaan, mitkä olisivat erilliset tulokset, kun näiden sananloppuisten konsonanttien edustus on jo pohjoissavolaisten haastateltavien kotimurteessa hiukan erilainen. Kokonaistuloksiin ei frekvenssien pienuuden vuoksi ole ilmeisesti päässyt vaikuttamaan se ratkaisu, että pohjalaisten käyttämiin *korkee*, *lähtee* -variantteihin on laskettu **ede*-vartaloiset supistumaverbit (*aukee*, *häpee*), jotka eteläpohjalaisissa murteissa ovat säilyneet erossa **eðA* -verbeistä. Murretaustan huolellisempi selvittäminen olisi sen sijaan muuttanut selityksiä *sanova*-tyypisen infinitiivin vaikutuksesta (s. 146, 271), *ainoa*-pronominin edustuksesta (s. 146), *toi*, *noi* -nominatiivin ja *to*-obliikvisijojen yleisyysuhteista (s. 190) sekä *äiti*-sanana *t : t* -vaihtelusta (s. 111).

Tähänastisten ryhmittely- ja laskentamenetelmien kritiikki olisi ollut paikallaan varsinkin *ts*-yhtymän edustusta esiteltäessä. Kuten joissakin aiemmissä tutkimuksissa on variantit laskettu idiolekti- ja ryhmätaulukoihin (36, 37) yhteen tavuasemasta riippumatta. Umpitavun etinen yksinäis-*t* on tällöin jäänyt omaksi sarakkeekseen, eikä sitä näin ollen voi verrata *tt*:hen tai *ts*:ään, joiden osuuksissa ovat sekä avo- että umpitavun etiset tapaukset. Alkuperäisen murre-edustuksen vastainen on myös se ratkaisu, että savolainen vahva-asteinen *ht* on taulukossa 37 sijoitettu yhteen *h:n* kanssa (sarakke *ht : h*), vaikka sen heikkoasteinen vaihtelupari on ensi tavun jäljessä *t* ja

vain kauempana sanassa *h* (*häirihen*).

ts-yhtymän edustus on joka tapauksessa yksi nykypuhekielen kiintoisimpia tutkimuskohteita, sillä siinä näkyy ehkä selkeämmin kuin missään muussa piirteessä meneillään oleva muutos. Eri puolilla Suomea ovat yhdistymässä läntinen kvaliteetti (*mettä*) ja itäinen kvantiteetti (: *metän*), mutta sanoittain tätä kehitystä on vielä häiritsemässä yleiskielen *ts*, jonka osuus lienee Helsingin puhekielessä suurempi kuin missään muualla. Helsinkiin muuttaneiden pohjalaisten ja savolaisten kielessä näyttää olevan vallalla neljä tai viisi erilaista vaihteluparia. Taulukosta 38 käyvät ilmi 1. ja 2. tavun rajalla esiintyvät variantit avo- ja umpitavun mukaan ryhmiteltyinä, ja eteläpohjalaisten kokonaistuloksista voisi hahmotella seuraavanlaisen vaihteluverkon:

avotavu	<i>tt</i> 45	<i>ts</i> 55	%
	/ \	/ \	
umpitavu	<i>tt</i> 27	<i>t</i> 18	+
		<i>t</i> 6	
		<i>ts</i> 49	%

Kaaviosta näkyy, että yleiskielistä *ts*-yhtymää käytetään mieluummin avotavun kuin umpitavun edellä, ja tällöin sen vaihtelupariksi jäävät »ylimääräiset» *t*-tapaukset. Näin ollen tämänhetkisen vaihtelutilanteen voisi esittää myös seuraavasti:

45 %	{	<i>mettä</i> : <i>mettän</i>	27 %	}	24 %
		<i>mettä</i> : <i>metän</i>	18		
55 %	{	<i>metsä</i> : <i>metän</i>	6	}	
		<i>metsä</i> : <i>metsän</i>	49 %		

Ensimmäinen vaihtelupari edustaa lähtömurretta, toinen (yleis)puhekieltä, kolmas tilapäistä yleiskielen ja puhekielen kilpailutilannetta sekä neljäs yleiskieltä.

Savolaisten puhekielessä tilanne on mutkikkaampi lähtömurteen *ht* : *t* -edustuksen vuoksi, mutta taulukon 38 tuloksista voi samanlaisen kaavion avulla hahmotella seuraavat viisi vaihteluparia:

42 %	{	<i>mettä</i> : <i>mettän</i>	14 %	}	37 %
		<i>mettä</i> : <i>metän</i>	28		
4 %	{	<i>mehtä</i> : <i>metän</i>	4	}	
54 %	{	<i>metsä</i> : <i>metän</i>	5		
		<i>metsä</i> : <i>metsän</i>	49 %		

Kotimurteisen, yleiskiellisen, yleispuhekiellisen sekä yleiskiellisen tai puhekiellisen (*ts* : *t*) varianttien lisäksi on savolaisten kieleen ilmaantunut ennestään vieras hämäläisvariantti *tt* : *tt*. Varianttien järjestys on kaaviossa erilainen kuin pohjalaisilla, ja siitä näkyy, miten alkuperäinen *mehtä* : *metän* on joutunut – toisin kuin pohjalaisten murre-edustus – kahdelta suunnalta tulevan paineen alaiseksi. Varianttien vakiintuminen merkinnee, kuten tutkimuksen analyysistä käy ilmi, vähitellen myös selvää leksikaalista distribuutiota, joka avo- ja umpitavun edellä voi olla frekvenssien vuoksi erilainen.

Kielellisen analyysin jälkeen on tarkasteltu kokoavasti mm. piirteiden ryhmittymistä, muuttajaryhmien eroja, sukupuolen ja ammatin vaikutusta sekä erilaisia yksilöprofiileja. Menetelmällisesti nämä katsaukset ovat työn kiintoisin ja myös ansiokkain osa: niissä on pyritty esittämään vertailuja aivan uudella tavalla laskelmin ja kuvioin. Luvussa 2.4 on ensiksi käsitelty piirteiden ryhmittymistä sen mukaan, mikä on erityyppisten varianttien järjestys. Varianttien ryhmittely yleiskielisiin, murteellisiin ja (yleis)puhekielisiin (= myös helsinkiläisiin) ei kuitenkaan ole aivan ongelmantonta, kun tutkittavana on kahden erilaisen muuttajaryhmän kieli ja uusi ympäristö on kielellisesti varsin sekakoostainen. Tutkimansa piirteet Pirkko Nuolijärvi on aluksi jakanut kahteen pääryhmään: 1) varsinaisiin murrepiirteisiin, joita ei esiinny yleiskielessä eikä yleispuhekielessä, ja 2) piirteisiin, jotka esiintyvät osittain murteessa mutta ovat luonteeltaan yleispuhekielisiä ja siis myös helsinkiläisiä (s. 206).

Ensimmäinen ryhmä on selkeä, ja siihen kuuluvat mm. pohjalaisten švaa, vokaalienvälinen *h* ja *t* : *r* -vaihtelu sekä savolaisten laryngaaliklusiili, yleisgemiinaatio ja *t* : *∅*, *j*, *v*, *h* -vaihtelu. Jälkimmäinen ryhmä on huomattavasti ongelmallisempi, sillä siihen kuuluu piirteitä, joissa murre on jo alkuaan ollut vaihte-

lun kannalla ja joissa murteen ja nykyisen yleispuhekielen distribuutio saattaa olla erilainen. Muuttajien uuden kielellisen ympäristön näkökulmasta tätä lähtömurteen vaihtelua on kahta tyyppiä: a) yleispuhekielen ja yleiskielisen variantin vaihtelua (sav. *tää* ~ *tämä*) ja b) leimallisen murrevariantin ja yleispuhekielen variantin vaihtelua (sav. *ollunna* ~ *ollu^x*). Lähtömurteen ja yleispuhekielen distribuutiot eroavat toisistaan ainakin *se, ne* ~ *hän, he* -vaihtelussa ja savolaisten *i:n* loppuheitossa, samoin *A:n* loppuheitossa. Viimeksi mainitun piirteen yleispuhekielinen luonne on suppeahkon levikin vuoksi kyseenalainen; ilmiöhän rinnastuu eteläsuomalaisuudessaan *iA, UA* -yhtymän pitkävokaaliseen edustukseen (*sellasi, katu*), joka jää Nuolijärven ryhmittelyssä kummankin piirryhmän ulkopuolelle.

Yleiskielestä poikkeavien varianttien yleisyysjärjestys noudattaa selvästi aiemmissa tutkimuksissa saatuja tuloksia. Parhaiten ovat säilyneet laajalevikkiiset variantit, jotka kuuluvat sekä lähtömurteeseen että Helsingin puhekieleen (yleispuhekieleen). Pohjalaisilla on kärkeä monikon 3. persoonan inkongruenssi, savolaisilla passiivin käyttö monikon 1. persoonassa. Leimalliset murrepiirteet samoin kuin ennestään vieraat helsinkiläisyydet (*-A > Ø; iA, UA > ii, UU*) jäävät luettelon loppupuolelle. Pohjalaisilla piirteet jakautuvat puhekielisyydsprosenttien perusteella tasaisemmin, savolaisilla niistä taas muodostuu selvempi S-käyrä: puhekielisten tai murteellisten ja yleiskielisten piirteiden välimaille jää vain muutamata tapaus.

Muuttajaryhmien yleiskielisyyden, murteellisuuden ja (yleis)puhekielisyyden vertailu osoittaa, että pohjalaiset ovat puhekielisempiä, savolaiset taas yleiskielisempiä. Leimallisia murrepiirteitä on savolaisilla vähemmän, mikä kuvastaa myös pohjalaisten ja savolaisten ryhmästatuksen eroa: savolaiseksi leimautuminen on Helsingissä kielteisempi ilmiö kuin pohjalaisuus. Sukupuoli- ja ammat-

tiryhmittäin tehdyistä laskelmista näkyy, että miehet ovat kaikissa ryhmissä murteellisempia kuin naiset ja että naisilla on taas enemmän puhekielisiksi tulkittuja variantteja. Ammattiryhmistä on odotuksenvastaisesti murteellisempi nimenomaan A-ryhmä, jonka jäsenet joutuvat kiinnittämään kieleensä enemmän huomiota. Runsaiden kontaktien vaikutus ei ole siis suinkaan yleiskielistävä, kuten tekijä on hypoteesinaan maininnut.

Yleiskielisyyden, murteellisuuden ja (yleis)puhekielisyyden vertailut on tehty pääasiassa helsinkiläisestä näkökulmasta. Lähtökohtana on siis *se*, millaista muuttajan kieli on ympäristön mielestä ja mihin hänen täytyy sopeutua. Muuttajan oma alkuperäinen kielimuoto jää suurella määrällä vaille huomiota. Varianttien ryhmittelyyn tämä näkökulma on vaikuttanut siten, että puhekielisyyksiin on laskettu 1) murteen ja yleispuhekielen yhteiset variantit, siis laajalevikkiiset murrepiirteet (*tää, me tullaan* jne.), sekä 2) murteelle vieraat helsinkiläisvariantit (*tuol, sellasi*). Lähtömurteen piirteet jakautuvat samalla kahteen eri ryhmään, ja tämä tulkinta edellyttää osan niistä muuttuneen helsinkiläisyyksiksi ja siirtyneen alkuaan vieraiden eteläsuomalaisuuksien rinnalle. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan kaikilta osin tue tällaista tulkintaa.

Myös yksilöiden vertailut on tehty helsinkiläisnäkökulmasta. Kuviossa 25 on kaikki haastateltavat järjestetty leimallisten murrepiirteiden mukaiseen järjestykseen, ja kunkin osalta käyvät ilmi myös yleiskielisyyksien ja puhekielisyyksien (+ helsinkiläisyyksien) osuudet. Yksilöitä vertailevassa kuviossa 26 on näkökulma vielä ahtaammin helsinkiläinen; järjestysperusteena on tosin edelleen murteellisuus, mutta nyt siihen on laskettu sekä leimalliset murrevariantit (mm. *kolome, tuloo*) että Helsingin puhekielestä poikkeavat yleiskielisyydet (mm. *tämä, nämä, tuo, nuo*). Tämä menettely jakaa siis sekä yleiskielisyydet että murteellisuudet kahteen eri piirre-

ryhmään. Kolmas vastaavanlainen kuvio (27) perustuu puhtaiden helsinkiläisyyksien osuuteen, ja kuviossa 28 on erotettu kaikki erityyppiset variantit, mutta puhujia ei ole enää järjestetty niiden mukaan.

Lähtömurteen varianttien mukainen ryhmittely olisi ollut välttämätön täydennys edellisiin yksilövertailuihin. Se olisi paljastanut nimenomaan sen, keillä on suurin paine muuttaa kielenkäyttöään uudessa ympäristössä joko yleiskieliseen tai helsinkiläispuhekieliseen suuntaan. Jos muuttajan kieltä tarkastellaan vain uuden ympäristön kannalta, on siinäkin huomattava muutamia melko hämmäntäviä seikkoja, jotka vaikeuttavat varianttien sijoittelua. »Puhtaat» helsinkiläisyydetkään eivät ole Helsingin puhekielessä edes enemmistönä (*sellasia* 29 %, *katuu* 33 %), joten niiden vaikutusta ei pidä yliarvioida, vaikka ne antavatkin muuttajalle selvästi yhden kielellisen mallin. Yleiskielisyys (esim. *sellasia*, *katua*) ei näin ollen merkitse läheskään kaikille helsinkiläisille »murteellisuutta», eikä Helsingin puhekieltä voi liioin kailta osin samastaa ns. yleispuhekieleen. Jos laajalevikkiset murrepiirteet (*ne tulee*, *me mennään* jne.) tulkitaan yksinomaan yleispuhekielisyysiksi, voidaan tuloksista saada esimerkiksi sellainen kuva, että savolaiset ovat *korkee*-tyypin käytössä hyperkorrektisti helsinkiläisempiä kuin itse pääkaupunkilaiset (*ee:n* osuus Helsingin puhekielessä 68,8 %, savolaisten muuttajien kielessä 80,0 %; s. 137). Joissakin tapauksissa yleispuhekieliseksi leimattu variantti on distributionsa ja yleisyysuhteittensa perusteella yhä edelleen mieluummin murretta; tällainen on mm. *i:n* loppuheitto, joka on savolaismurteissa huomattavasti laajempi ilmiö kuin pohjalaimurteissa tai Helsingin puhekielessä. Toisaalta esimerkiksi *mä(ä)*, *sä(ä)* : *mu-*, *su-* varianteista on tulosten mukaan tullut savolaisille jo pääasiassa helsinkiläisiä.

Huomionarvoinen lisä muuttajien kieli-
muodon analyysiin on tilannevaihtelua

selvittävä kaupunkisuomen ja lomasuomen vertailu. Kotipaikkakunnalla nauhoitetuista 12 keskustelusta on analysoitu samat piirteet kuin kaupunkisuomesta. Päätulos on odotuksenmukainen: kielenkäyttö murteellistuu selvästi ja samalla loittonee nimenomaan yleiskielestä. Eniten näyttävät lomasuomessa lisääntyvän ne murrevariantit, jotka erottuvat selkeästi yleiskielestä, kun taas liukuvat ääntämyserot (diftongien edustus) pysyvät vakioisempina. Toisaalta myös yksilölliset erot ovat melko suuret: kaikki eivät suinkaan palaa samalla tavalla leimallisiin variantteihin, ja eroja on myös piirteittäin. Joskus voi vapaampi puhekieli merkitä jopa murteelle vieraiden puhekielisyyskäyttöä (esim. pohj. *sellanen*).

Savolaisten kielessä lisääntyvät eniten *d:n* itämurteiset vastineet (ero 60,9 prosenttiyksikköä), sitten yleisgeminatio ja švaavokaali, ja näitä huomattavasti vähäisempi ero on diftonginreduktion, laryngaaliklusiiin ja *antanna*-partisiipin edustuksessa. Pohjalaisilla murteellistuminen on prosenttisten osuuksien perusteella selvempää kuin savolaisilla: muutoksen kärjessä on švaavokaali (ero 50,2 prosenttiyksikköä), sitten seuraavat labiaalistuminen, *korkia*-tyyppi, *ts:n* vastine *tt* : *tt*, vokaalienvälinen *h*, *sellaanentyyppi* ja *t* : *r*, joissa kaikissa ero nousee yli 30 prosenttiyksikön. Muutamien muuttajien lomasuomeen ilmaantuu myös sellaisia murteellisuuksia, joilla kaupunkisuomessa ei ole enää juuri sijaa. Savolaisilla tällaisia ovat mm. persoonapronominiasut *myö*, *työ*, *hyö*, liudennus, labiaalistuminen (*tullo*) ja verbiasu *männä*. Pohjalaisilla vastaavia piirteitä on selvästi vähemmän, ja ne jäävät muutenkin hyvin satunnaisiksi.

Kiintoisia ovat lomasuomen tulokset myös nykypuhekielen laajalevikkisissä piirteissä. Kaikkien kuuden savolaisen puheessa lisääntyy *i:n* loppuheiton osuus (ero yht. 24,9 prosenttiyksikköä), ja muotoryhmistä näyttää avainasemassa olevan imperfekti, varsinkin *oli*-muoto.

Lyhyiden *mä(ä)*-pronominien osuudet vähenevät taas selvästi miltei kaikilla haastateltavilla, ja yhteistulosten eroksi jää peräti 42,6 prosenttiyksikköä. Vaikka muotoryhmittäiset laskelmat puuttuvat, voi savolaisten siis olettaa siirtyneen jälleen lähemmäs tuttua murre-distributiota.

Pohjalaisten lomasuomessa kiinnittää huomiota erityisesti se, että monikon 1. persoonassa saa passiivi lähes yksinomaisen aseman (90,6 %), kun kaupunkisuomessa se oli vähemmistönä (47,9 %; koko pohjalaisaineistossa 72,7 %). Kongruentti päätteellinen persoonataivutus edustaa eteläpohjalaisille sekä pääkaupungissa että kotiseudulla jo kirjakielisyttä, mikä näkyy myös kaupunkisuomen *e*:llisistä päättevarianteista (*-mmA* vain 0,7 %, *-mme* 51,4 %). Lisävalaisua näihin jakaumiin olisi tuonut kontekstin tarkastelu, sillä varsinkin *me*-pronominin viittaussuhteilla on havaittu olevan vaikutusta persoonataivutuksen ja passiivin vaihteluun.

Varsinaisten helsinkiläispiirteiden osuus vähenee molemmilla muuttajaryhmillä entisestäänkin, ja pohjalaisten lomasuomesta väistyvät pitkä *ii* ja *UU* kokonaan. *A*:n loppuheitossa erot ovat pienet, mikä johtuu ilmiöiden murre-distributiosta: esimerkiksi savolaisilla sandhiloppuheitto lisääntyy, mutta kokonaistuloksissa kadon osuus vähenee. — Sekä pohjalaiset että savolaiset käyttävät lomasuomessaan huomattavasti enemmän *se*-pronominia *hän*-pronominin vastineena. *Hän* edustaa tekijän mukaan »useimmissa asemissa ensisijaisesti korosteista yleiskielisyyttä» (s. 284), mutta yhtä huomattava merkitys sen käytössä on ilmeisesti tyylillä. Persoonapronomini ilmaisee ehkä paremmin kuin mikään muu kielenpiirre kohteliasta tyyliä, usein myös kunnioittavaa suhtautumista puheena olevaan, joten nykypuhekielen *hän* ~ *se* -distributiio rakentuu aivan eri pohjalle kuin murteissa.

Kaupunki- ja lomasuomen vertailussa on lopuksi vielä ryhmitelty piirteet mur-

teellisuuden ja puhekielisyyden perusteella. Vertailukohteena on tässä tapauksessa yleiskieli; varsinaisesti on näet tarkasteltu siitä poikkeavien varianttien järjestystä. Tämä merkitsee sitä, että murteen ja puhekielen variantteihin on yhdistetty myös murteelle vieraat tyypit (pohj. *korkee*, *kaheksan*, *sellanen*; sav. *t : r*, *mettä*). Kuvioista käyvät ilmi leimalliset murteellisuudet, mutta laajalevikkiset murrepiirteet leimautuvat niissä jälleen yleispuhekielisiksi ja helsinkiläisiksi. Näin ollen lomasuomen murteellistumisesta saa hiukan harhaanjohtavan kuvan; esimerkiksi *i*:n loppuheiton ja *korkee*-tyypin osuuksien kasvu ei merkitse savolaisille suinkaan helsinkiläistymistä sen enempää kuin *minä*-variantin lisääntyminen yleiskielistymistä. Varsinkin lomasuomen selvittäminen olisi vaatinut murretaustan huomioon ottamista kokonaisuutena, kuuluivatpa variantit uuteen ympäristöön tai eivät.

Tutkimuksensa lopuksi Pirkko Nuolijärvi on pyrkinyt hahmottelemaan erilaisia muuttajatyyppejä, ja näiden edustajiksi hän on poiminut haastateltavajoukosta neljä muuttajaa: 1) Murteenpuhujia (pohjalaismies) edustaa Helsingissä vierasta alakulttuuria, ja tässä tapauksessa hänen puheensa sisältää murteellisuuksien ohella myös vieraita puhekielen variantteja, mutta yleiskielen osuus on melko vähäinen. Haastateltavan kielellisistä asenteista on merkille pantavaa suvaitsevuus ja toisaalta eräänlainen välinpitämättömyys: kieleen ei liiemmin tarvitse kiinnittää huomiota, vaan kukin saa puhua miten tahtoo.

2) Leimautumaton sopeutuja (savolaisnainen) on Helsingissä samalla yleispuhekielisen valtakulttuurin suosija. Kielenkäytössä vaihtelevat puhekielisyydet ja yleiskielisyydet, mutta leimallisia murrepiirteitä on hyvin vähän, vain *d*:n ja *ts*:n vastineissa sekä yleisgeminatioissa. Kotiseudulla ei tälle muuttajalle ole enää suurtakaan merkitystä, ja haastattelijan havaintojen mukaan epävarmuus, varo-

vaisuus ja leimautumattomuus näyttävät ulottuvan muuhunkin kuin kielelliseen käyttäytymiseen.

3) Kaupunkilaistunut sopeutuja (savolaismies) on omaksunut uudessa ympäristössään myös uuden alakulttuurin ja sen mukana helsinkiläisen puhettavan. Yleispuhekielisyydet, jotka kuuluvat myös lähtömurteeseen, ovat säilyneet hyvin, mutta niiden lisäksi on puheeseen ilmaantunut selviä helsinkiläisyyksiä. Vieraita uutuuksia ovat mm. avartuneet diftongit, *ts:n* vastine *tt* ja tyyppi *sellasii, katu*. Myös pronominasut *tää, nää, toi, noi* ja *mä(ä)* ovat saaneet keskimääräistä suuremman sijan tämän muuttajan puheessa. Leimallisia murrevariantteja ei ole juuri lainkaan, vaan jopa artikulaatio ja ääntämys on helsinkiläisvärinen. Taustatiedoista käy ilmi, että haastateltava on muuttanut pääkaupunkiin jo 16-vuotiaana ja asunut siellä 17 vuotta. Vaikka yhteydet kotiseudulle eivät ole katkenneet, hän sanoo tuntevansa itsensä helsinkiläiseksi.

4) Huolitteleva puhekielestä irrrottautuja (pohjalaismies) edustaa Helsingissä yleiskieliseen valtakulttuuriin sopeutujia, ja hänen kielenkäytössään ovatkin yleiskielen variantit *d:tä* lukuun ottamatta enemmistönä. Rinnakkaisvariantit ovat taas pääasiassa leimallisia murteellisuuksia, ja parhaiten ovat säilyneet *t : r*-vaihtelu, švaavokaali ja *korkia*-tyyppi. Vähäiset mutta tärkeinä pidetyt kontaktit kotiseudulle ovat tukeneet näiden säilymistä, mutta toisaalta myös »hyvän kielen» käsite on juurtunut jo kouluaikoina. Myöhempi koulutus ja yhteiskunnallinen aktiivisuus ovat vain vahvistaneet yleiskielen asemaa tämän muuttajan puheessa.

Pirkko Nuolijärven tutkimuksen päätuloksista näkyy, että kolmannen sukupolven muuttaja on melko konservatiivinen kielenkäyttäjä: uuden ympäristön variantteja hän on omaksunut puheeseensa verraten vähän. Kotiseudun kielimuodon muuttuminen on yhtenäisestä taustastakin huolimatta yksilöllistä, ts.

se ei tapahdu kaikilla suinkaan samoissa piirteissä samalla tavalla. Helsingissä muovautuvaa puhekieltä säätelevät monet kielenulkoiset muuttajat, joista sukupuolen ja ammatin muodostamalla kaksoismuuttujalla on olennainen merkitys, mutta siihen kietoutuu myös muita yksilöittäin vaihtelevia muuttujia, mm. muuttoikä, perhesuhteet, harrastukset ja sidonnaisuus kotiseutuun.

Myös tilannevaihtelu on yksilöllistä. Kotiseudulla puhuttu kieli eroaa selvästi Helsingissä käytettävästä, mutta silti ei voi puhua varsinaisesti kahdesta eri rekisteristä, sillä murteellistuminen on idiolekteittain ja piirteittäin epätasaista. Vaikka muuttaja voi Helsingissä tulla leimatuksi, hänen yleiskielistymistään tai helsinkiläistymistään saattaa toisaalta jarruttaa se mahdollisuus, että hän herättäisi myös entisessä yhteisössään kiusallista huomiota.

Suomalaisen puhekielen murroksen tutkimuskin on ilmeisesti murrokseksa. Eri puolilta saadut tulokset tukevat toisiaan, joten samalla mallilla toistetut kielen analyysit varianttien vertailuineen eivät antane enää paljoakaan uutta tietoa nykypuhe-suomen tämänhetkisestä tilasta. Pirkko Nuolijärven tutkimus kolmannen sukupolven kielestä aukoo tässä mielessä välttämättömiä uusia uria ennen kaikkea yksilömurteiden vertailuun ja erisuuntaisten vaikutteiden keskellä muotoutuvien kielimuotojen selvittelyyn. Metodisesti väitöskirja tarjoaa monia erittäin käyttökelpoisia virikkeitä tulosten havainnollistamiseen. Puheen murteellisuus- ja yleiskielisyysasteen kuvaustavat ovat tutkimuksen painavinta antia, ja samaa voi sanoa myös yksilöprofiilien tarkastelusta: siinä on pystytty havainnoimaan sellaisiakin muuttujia, joihin tavanomaisissa ryhmävertailuissa ei päästä juuri lainkaan käsiksi. Puhutun suomen kielen alueellinen vaihtelu ja kielimuotojen omat muutosta säätelevät struktuurit ovat kuitenkin seikkoja, joita sosiolingvisti ei voi meillä sivuuttaa, jos haluaa saada luotettavaa lingvististä ai-

nesta muutosten selvittelyyn. Tähän tarkoitukseen olisi tutkimuksen suomalainen lähdeaineisto tarjonnut enemmänkin kielitieteellisiä pohdiskeluja ja selityksiä, kuin tekijä nyt on hyödyntänyt. Menetelmien kehittämisessä ja entisten mallien kriittisessä tarkistamisessa riittää kieltä analysoiville sosiolingvisteille joka tapauksessa työtä tästäkin eteenpäin.

AILA MIELIKÄINEN